

ЗАГАЛЬНА БІБЛІОТЕКА

ЛЕСЯ УКРАЇНКА
(ЛАРИСА КОСАЧ-КВІТКА)

БОЯРИНЯ

ДРАМА

ЛЯЙПЦІГ
УКРАЇНСЬКА НАКЛАДНЯ

ГОЛОВНІ СКЛАДИ:

BERLIN W 62 / ЛЬВІВ / WINNIPEG MAN. (Canada)

ДОСІ ПОЯВИЛИСЯ ОЦІ КНИЖКИ:

- 1—6а. Лепкий Б., Начерк історії української літератури (до нападів Татар). І., нове ілюстроване видання.
7. Левицький-Нечуй Ів., Запорозці.
8. Ляфонтен Ж., Байки (в 4 образах).
- 9—11. Карпенко-Карий, Суєта, нове видання.
- 12—146. Крушельницький Антін, Іван Франко, поезія (Літературні характеристики укр. письменників, Д. Руданський С., Сьпівомовки (зі вступ. Лешкого).
- 15—16. М. Вовчок, Дев'ять братів і десята сестричка Галія.
- 18—20. Ахеліс Тома, др., Начерк соціології.
21. Мамін-Сибіряк Д. Н., Чутлива совість.
- 22—23. Ніцше Фр., Так мовив Заратустра. Часть I.
- 24—25. Ніцше Фр., Так мовив Заратустра. Часть II.
- 26—27. Кміт Юрій, В затишку й на сонці оповідання.
- 28—29а. Збірник народніх пісень і дум.
- 30—33а. Чайківський І., Всесв. історія I, стар. віки (з ілюстр.).
34. Кіплінг Р., От собі казочки (з двома ілюстр.).
- 35—36. Кіплінг Р., От собі сторійки (з трма ілюстр.).
37. Бернзон Б., Новоженці, комедія в двох діях.
- 38—39. Ніцше Фр., Так мовив Заратустра. Часть III.
40. Езон, Байки.
- 41—43б. Барвінський В., Скошений цвіт, повість.
- 44—47. Раковський Ів. др., Психологія, I.
48. Андреєв Л., Три оповідання.
- 49—50. Карпенко-Карий, Хазяїн, комедія.
51. М. Вовчок, Сестра, Козачка, Чумак (оповідання).
52. Бернзон Б., Псилад свля, драма.
- 53—56. Чайківський І., Всесвітня історія II, серед. віки.
- 57—59. Ніцше Фр., Так мовив Заратустра. Часть IV (кінець).
60. М. Вовчок, Від себе не втечеш (оповідання).
- 61—62. Ібсен Г., Вудівничий Сольнес, драма.
- 63—64. Гоголь М., Тарас Бульба, повість (з ілюстр.).
65. Руданський С., Цар-соловей, поема-казка.
66. Молієр Ж. Б., Лікар-шуткар, жарт у 1 дії.
67. Котляревський Ів., Наталка Полтавка, укр. опера.
- 68—72. Чайківський І., Всесвітня історія III, нововічна.
- 73—74. Николишин Д., Розладде, драма.
75. М. Вовчок, Кармелюк, Невільничка (оповідання).
- 76—77. Геновефа, опов. (з образк.).
78. Куліш П., Оряся, Дівоче серце, Січові гості.
79. Кобилянська Ольга, Некультурна, новеля.
80. Кобилянська Ольга, Valse mélancolique.
- 81—84. Франс Ан., На білих скалах, повість.
- 85—86. Толстой, Л., Живий труп, драма.
- 87—91. Барвінський О., Спомини з мого життя, I.
92. Яричевський С., Княгиня Любов, драма.
93. М. Вовчок, Сон, Одарка, Чари, Ледащиця.
- 94—98. Лепкий Б., Начерк іст. україн. літер., книжка II.
99. М. Вовчок, Інститутка.
- 100—103. Антонович В., Коротка історія Козаччини.
104. Аверченко, Гуморески.
105. Барвінок Г., Русалка.
- 106—107. Лепкий Б., М. Шашкевич (Літ. хар. укр. письм. II).
- 108—110б. Куліш П., Чорна Рада, повість.
111. Толстой Л., Полонений на Кавказі, правд. подія.

ЛЕСЯ УКРАЇНКА
(Лариса Косач-Квітка)

БОЯРИНЯ

ДРАМА

УКРАЇНСЬКА НАКЛАДНЯ КИЇВ — БЕРЛІН

Kurfürstenstrasse 83

ГОЛОВНІ СКЛАДИ:

Ukrainska Knyharnia
658—660 Main Street
Winnipeg Man.
(Canada)

Книгарня Наукового
Тов. ім. Шевченка
у ЛЬВОВІ
Рянок 10

Ukrainian Bazaar
2248 Grayling Ave.
Detroit, Mich.
(U.S. of America)

Printed in Germany

К. Г. РЕДЕР, тов. з обм. порукою в Ляйпцигу.

БОЯРИНЯ

ДРАМАТИЧНА ПОЕМА

I.

Садок перед будинком не дуже багатого, але значного козака з старшини, Олексі Перевійного. Будинок виходить у садок великим рундуком, що тягнеться вздовж цілої стіни. На рундуку стіл, дзиглики; на столі, прилагоджено до вечері. Стара Перевійниха дає останній лад на столі, їй помагає дочка її Оксана і служебкя. Через садок до рундука ідуть Перевійний і Степан, молодий парубок у московському боярському вбранні, хоча з обличчя йому видно одразу, що він не москаль.

ПЕРЕВІЙНИЙ [до гостя].

Моя стара управилась хутенько!
Дивись, уже спорудила й вечерю,
поки ми там на цвицтарі балачки
провадили.

ПЕРЕВІЙНИХА [зіходить трохи з рундука назустріч гостеві].

Боярине, прошу
зажити з нами хліба-соли.

СТЕПАН [уклоняючись].

Рад-би,
шановна пані-матко, та не смію,
коли-б не гнівались старі бояре,—
я й так уже давно від них одбився.

ПЕРЕВІЙНИЙ. Про них ти не турбуйся. Підкоморій їх запросив на бенкет, а тебе я випрохав до нас: „Я сам, кажу їм, щось недугую трохи, то не можу

на бенкетах гуляти, а Степана,
по давній приятні до його батька,
хотів-би пригостити в себе в хаті.
Він молодий, йому ще не пристало
на бенкети великі уцащати“.
Боярам, видко, вже запах медок
та варенуха, отже роздобрились
та й мовили: „нехай собі парнішка
сидить у тебе хоч і до від'їзду.
Навіщо він нам здався?“

СТЕПАН. От спасибі,
пан-отченьку!

[Зіходить на рундук з господарями].

ПЕРЕВІЙНИЙ. Я джурі накажу,
нехай перенесе твбе манаття
до нас, та й заберу тебе в полон,
поки не визволять бояре.

СТЕПАН. Боже!

Такий полон миліший од визволу.

ПЕРЕВІЙНИХА [до Оксани].

Піди лиш, доню, там пошли Семена.

[Оксана виходить і незабаром вертається].

СТЕПАН. Якби лиш я не став вам на заваді...

ПЕРЕВІЙНИХА. Ото-б таки! Ще в нас у хаті стане
для гостя місця!

ПЕРЕВІЙНИЙ. Ти, синашу, в мене
забудь всі черегелі. Таж зо мною
небіжчик батько твій хліб-сіль водив,
укупі ми й козакували. [Садовить Степана і
сам сідає при столі. До Оксани]. Дочко,
ти-б нас почастувала на початок.

[Оксана наливає з сулійки дві чарки—батькові
й гостеві].

ОКСАНА. Боярине, будь ласка, призволяйся.

СТЕПАН [узявши чарку, встає і вклоняється Оксані].
Дай Боже, панночко, тобі щасливу
та красну долю!

ОКСАНА. Будь здоровий, пивши.

[Степан, випивши, знов сідає. Оксана частує
батька. Всі вечеряють].

ПЕРЕВІЙНИЙ [до Оксани].

А він спочатку не пізнав тебе,
ти знаєш? Запитав: яка то панна
у першій парі корогуву несе?

ОКСАНА [уєміхаючись і поглядаючи на Степана].
Коли?

ПЕРЕВІЙНИЙ. Та отоді-ж, як ти на Трійцю
в процесії між братчицями йшла.

СТЕПАН. Ти завжди носиш корогуву?

ОКСАНА [з певною самовтіхою]. А як-же,
я перша братчиця в дівочім братстві.

ПЕРЕВІЙНИЙ [жартівливо підморгнувши].

Се вже тобі не та мала Оксанка,
що ти, було, їй робиш веретенця.

ОКСАНА. Ті веретенця й досі в мене є...
[Замовкає, засоромившись].

СТЕПАН [втішений].
Невже?

ОКСАНА [перебиваючи ніякову для неї розмову. До
матері].

А де се, мамо, наш Іван?

ПЕРЕВІЙНИХА.

Та де-ж? На вулиці між товариством.

ІВАН [Оксанин брат, молодий козак, увіходить з бу-
динку].

Ба ні, я тут. Давайте, мамо, їсти.

ПЕРЕВІЙНИХА.

Ти-б уперід хоч привітався з гостем!

ІВАН [сідаючи, недбало].

Ми вже віталися там коло церкви.

ПЕРЕВІЙНИЙ. Він буде мешкати в нас до від'їзду.

ІВАН [так само].

От як? Що-ж, добре... Слухай-но, Оксано,—
ця страва вже простигла, принеси
свіжішої.

ОКСАНА [уражена його недбалим тоном].

Службка зараз прийде,

то її накажи їй.

ІВАН. Ба, яка ти горда! [До Степана].

У вас там на Москві либонь дівчата
так бришкати не сміють?

СТЕПАН. Я московських
дівчат не знаю.

ОКСАНА. Як-же се?

СТЕПАН. Я власне
недавнє на Москві. Поки ще батько
живі були, я в Києві, в науці,
при Академії здебільша пробував,
а вже як батько вмерли, я поїхав
до матері на поміч.

ПЕРЕВІЙНИХА. Чом ти лише
сюди не перевіз матусі?

СТЕПАН. Трудно.

Нема при чім нам жити на Україні.
Сами здорові знаєте,—садибу
сплюндровано було нам до цеглини
ще за Виговщини. Були ми зроду
не дуже так маєтні, а тоді

й ті невеликі добра утєрили.
Поки чогось добувся на Москві,
мій батько тяжко бідував із нами.
На радї Переяславській мій батько
подавши слово за Москву, додержав
те слово вірне.

ІВАН. Мав кому держати!
Лихий їх спокусив давати слово!

ПЕРЕВІЙНИЙ. Тоді ще, сину, на-двоє гадалось,
ніхто не знав, як справа обернеться...
а потім... присягу не кожне зрадить...

ІВАН [іронично]. Та певне! краще зрадити Вкраїну!

СТЕПАН [спалахнув, але стримався]
Не зраджував України мій батько!
Він їй служив з-під царської руки
не гірш, ніж вороги його служили
з-під польської корони.

ІВАН. Та, звичайне,
однаково, чиї лизати п'яти,
чи лядські, чи московські!..

СТЕПАН. А багато
було таких, що самостійно стали?

ПЕРЕВІЙНИЙ [до Івана].
Сутужна, сину мій, вкраїнська справа...
Старий Богдан уже-ж був не дурніший
від нас з тобою, а проте-ж і він
не вдержався при власній силі.

[ПЕРЕВІЙНИХА, нахилившись синові до вуха, шепоче щось: Той нетерпляче стріпує чубом].

ІВАН. Батьку!
Що там замазувать? Кажімо правду!
Се річ не власна, се громадська справа!

Якби таких було між нами менше,
що, дома чесний статок протесавши,
понадились на соболі московські,
та руки просягали до тієї
„казни“, як кажуть москалі...

ПЕРЕБІЙНИХА.

Іване!

[Сіпає сина за полу].

СТЕПАН. Не за-для соболів, не для казни
подався на Москву небіжчик батько!
Чужим панам служити в ріднім краю
він не хотів, волів вже на чужині
служити рідній вірі, помагати
хоч здалека пригнобленим братам,
єднаючи для них цареву ласку.
Старий він був обстоювати збройно
за честь України...

ІВАН.

Ти-ж молодий,—

чому-ж ти не підіймеш тої зброї,
що батькові з старечих рук упала?

СТЕПАН. Як поясню тобі?.. Коли ще змалку
навчав мене з Письма Святого батько,
то він мені казав на-пам'ять вивчить
про Каїна та Авеля. „Мій сину,
мовляв, пильнуй, щоб міг ти з ясним оком,
а не з тьмяним, не тремтячи мов Каїн,
Небесному Отцеві одповісти,
коли тебе спитає: „де твій брат?“
А як-же можу я на Україні
здійняти зброю так, щоб не діткнути
ніколи нею брата?... І невже
мушкет і шабля мають більше сили
та чести, ніж перо та щире слово?
Ні, учено мене. що се не так!

ПЕРЕВІЙНИЙ. Не звикли якось ми такого чути...
проте... було-б на світі може менше
гріха і лиха, якби всі гадали
по твоєму...

ІВАН [згiрдно]. Се в Києві ченці
навчають отакого!

ОКСАНА. Ти-ж, Іване,
у Києві не вчився. Звідки знаєш,
чого там навчають?

ІВАН [зацеплений]. От знайшлася
зненацька оборонниця для тебе,
боярине!

ОКСАНА. Я тільки правду мовлю...

[Засоромлена подається з рундука в садок. Уві-
ходять з будинка на рундук джура].

ДЖУРА. Там, пане, я приніс для гостя речі.

ПЕРЕВІЙНИЙ. Ходім, Степане, їскажу, де маєш
в нас мешкати.

СТЕПАН [до Перевієнихи]. Спасибі, пані-матко,
за хліб, за сіль!

ПЕРЕВІЙНИХА [з косим поглядом на сина].

Пробач, коли що може
прийшлось на перший раз не до сподоби...
[Степан з Перевієним і джуєю йдуть у будинок].

ПЕРЕВІЙНИХА [до Івана нишком].

Ну й ти-ж таки! Хто-ж так говорить з гостем?

ІВАН. Ат! Хай-же він хоч раз почує правду!

ПЕРЕВІЙНИХА. Адже ти чув, що він казав ..

ІВАН. Овва!

бурсак та щоб не вмів замилить очі!

ПЕРЕВІЙНИХА. Мені він до сподоби,—добрий хло-
такий увічливий... [пець,

ІВАН. Та вам вже, звісно,
язиком приподобатись недовго.

ПЕРЕВІЙНИХА.

Чи с'як, чи так, а вдруге ти не будь
таким до гостя гострим! Се-ж неначе
на те його ми в хату запросили,
щоб ним помітувати. Незвичайно!

ІВАН. Та вже гаразд, не буду зачіпати.
[Зіходить з рундука].

ПЕРЕВІЙНИХА. Куди ти?

ІВАН. От піду до товариства.

[Де через садок, перескакує через тин і зникає.
-Увіходить служевка і збирає зо стола].

ПЕРЕВІЙНИХА. Де ти, Оксано?!

ОКСАНА [виходить із-за куца з кухликом у руці].
Ось я, тута, мамо.

Се я барвінок поливаю.

ПЕРЕВІЙНИХА. Справді,
полити слід,—зовсім посох на сонці.
Полий-же й те, що ми пересадили.

[ПЕРЕВІЙНИХА і служевка, зібравши зо стола, йдуть
у будинок.—ОКСАНА, поливаючи квітки, співає вес-
нянки. В садку сутеніє.—СТЕПАН нишком вилазить
вікном з своєї кімнати на рундук, прудко та
звинно зіскакує з рундука на землю і підходить
до ОКСАНИ].

ОКСАНА [уриває спів і впускає кухля].

Ой лихо! Хто се?...

СТЕПАН. Панночко, се я.

Прости мене. Ти гніватись не мусиш,
бо ти-ж мене сама причарувала
і звабила як соловейко співом.
Я не своєю силою прийшов...

ОКСАНА [засоромлено і разом гордовито].

Боярине, до чого сії речі?

Мені їх слухати не випадає. [Хоче йти].

СТЕПАН [затримує її за руку].

Ні, ти не підеш так...

ОКСАНА [вражена, вириває руку]. Се що за звичай?!

Я не холопка з вотчини твоєї!

СТЕПАН [знищений].

Я не хотів образити тебе.

Запевне, вільна ти... Яка журба

тобі, що я поїду на чужину

з розбитим серцем, що коханий спогад

про зустріч милу обілля отрута?

Тобі дарма, дівчино-гордівнице...

Хто я для тебе? Зайда, заволока...

Адже мене усюди так зовуть...

Ти завтра вже про мене й не згадаєш...

ОКСАНА [спустивши очі].

Хіба ти завтра їдеш?

СТЕПАН.

Що-ж я маю

тобі тут очі м'юлити собою?

ОКСАНА. Виходить, наче я тебе жену...

Я ще-ж тобі не мовила ні слова...

СТЕПАН. Невже я маю ще й того діждатись,

щоб ти мені сказала: „вибірайся“?

ОКСАНА [збентежена, зриває з вишні листочки, кусає їх і розщипує в руках]

Який-же ти чудний? Ну, що-ж я мала

тобі казати?.. Я не звикла так...

Я інших паничів роками знаю

і ще від них такого не чувала...

а ти... недавно що приїхав...

СТЕПАН.

Панно!

Ті паничі безжурно похожають
на щирому дозвіллі по садочках
та вибірають квітку для забави,
і тільки ждуть, щоб краще розцвілася.
А я-ж як в'язень, що на час короткий
з темниці вирвався і має хутко
з веселим світом знову попрощатись
і розцвіту не має часу ждати.
Мені була-б не для забави квітка,
я бачу в ній життя і волі образ
і краю рідного красу. Для мене
куточок той, де-б посадив я квітку,
здавався-б цілим світом... Я забув,
що ти живеш на волі, що для тебе
привабного нема нічого там,
де я живу, і навіть бути не може...

ОКСАНА [стиха, похиливши голову].

Чого-ж ти так уже у тому певен?
Ти наче думаєш, що я вже справді
якась ростина, що в мені немає
ні серця, ні душі...

[В голосі злегка бречуть сльози. Вона уриває.]

СТЕПАН [знов бере її за руку, вона не боронить].

Оксано! зоре!...

Пробач... я сам не знаю... я не смію...

[З поривом]. Ні, я не можу, я не маю сил
тебе зректись! [Пригортає Оксану].Серденько, скажи,
чи любиш ти мене? Промов же слово!

ОКСАНА. Хіба-ж би я з тобою так стояла?

[Ховає обличчя у нього на грудях.— Німа сцена.]

СТЕПАН. Я завтра старостів зашлю до тебе.
Чи батько твій їх прийме?

ОКСАНА. Татко дуже тебе вподобав і матуся теж.

СТЕПАН. Що тільки дам тобі я на чужині
замість веселощів рідного краю?
Своє кохання вірне, більш нічого...

ОКСАНА. Не думай, ніби я пуста панянка,
що тільки має на умі забави
та залицяння. Сі трудні часи
думок поважних і дівчат навчили.
Якби ти знав, як тут кров гнітить!..

СТЕПАН. Кров?

ОКСАНА. Так. Не раз, вернувшись з походу,
лицарство з нами бавиться при танцях.
Простягне руку лицарь, щоб узяти
мене до танцю, а мені здається,
що та рука червона вся від крові,
від крові братньої... Такі забави
не веселять мене... Либонь ніколи
не прийняла-б я перстень з руки
такого лицаря... [Гладить йому руку].

Оця рука

від крові чиста.

СТЕПАН. Се не всі вважають
за честь.

ОКСАНА. А я відразу привернула
до тебе серцем за твою лагідність.
Скажи, чи всі такі в твоїй родині?

СТЕПАН. Родина в нас мала: сестра й матуся,
та брат маленький. Так, вони у мене
всі не лихі.

- ОКСАНА. Твоя матуся може
не злюбить незнайомої невістки?..
Що я тоді почну там на чужині,
далеко так від роду?
- СТЕПАН. Ні, Оксано,
того не бійся. Мати будуть раді,
що привезу я жінку з України,—
мій батько, уміраючи, бажав,
щоб я десь в ріднім краю одружився.
Тебе-ж малою мати пам'ятають.
[Знов пригортає її].
Та й хто-ж би не злюбив моєї долі,
голубоньки Оксаночки моєї?
Се тільки в пісні всі свекрухи люті,
а ти побачиш, як моя матуся
тобі за рідну стане.
- ОКСАНА. Дай-то Боже!
- СТЕПАН. Мені тепер здається, що нігде
на цілім світі вже нема чужини,
поки ми вдвох з тобою. От побачиш,
яке ми там кубелечко зів'ємо
хоч і в Москві! Нічого-ж там чужого
у нашій хатоньці не буде—правда?
- ОКСАНА. А вже-ж. І знаєш, якось я не дуже
боюся тої чужини.
- СТЕПАН. Зо мною?
- ОКСАНА [усміхається].
Тим певне, що з тобою. Але й так,
хіба-ж то вже така чужа країна?
Таж віра там однакова, і мову
я наче трохи тямлю, як говорять.
- СТЕПАН. Та мови вже-ж навчитися не довго...

ну, ніби трохи тверда... Та дарма!
Оксаночка у мене розумниця,—
всього навчитися.

Оксана. Не хвали западто,
бо ще наврочив!
[Трохи посмутніла]. Я вже й так боюся...

СТЕПАН. Чого, єдина?

Оксана. Якось так упало
се щастя раптом... Я такого зроду
не бачила... Всі подружки мої,
ті, що побралися, багато мали
і горя й клопоту перед весіллям,
а я...

СТЕПАН. Та ще пожди! От може завтра
твій батенько мені поріг покаже.

Оксана. Ні, ні, сього не буде, я вже певна.

СТЕПАН [жартуючи].

Здається, панночка не раді з того?
Коли-б ще й гарбуза не покотили?..

Оксана. Та годі! Що за жарти?

СТЕПАН. От ніяк
не догожу тобі словами! Добре-ж,
не буду говорити, коли так!
[Без слів пригортає й милує її. Вона спершу
пручається, потім піддається його пестошам].

ГОЛОС МАТЕРІ [з будинку]

Оксано! Годі вже там поливати!
Вже пізно!

Оксана [кинулась]. Мати кличуть!..
[Зривається йти].

СТЕПАН [утримує її. Пристрасно].

Ще хвилинку!..

Хвилиночку!..

ОКСАНА. Я вийду ще до тебе,
як мати ляжуть спати.

СТЕПАН. Вийди, люба!
Я виглядатиму тебе до світа!

ГОЛОС МАТЕРІ. Оксано, де ти?

ОКСАНА. Ось я йду, матусю!
[Ще раз на прощання обіймає Степана і йде до будинку].

II.

У МОСКВІ.

Світлиця в Степановім дому прибрана по-святковому. Знадвору чуто гомін дзвонів. — Мати Степанова і Оксана увіходять убрані по-українськи, — мати в намітці і в темній сукні з широким виложистим коміром.

Оксана в кораблику, в шнурівці та в кунтуші.

МАТИ [сідає на ослоні, важко дишучи].

Спочину трохи, поки йти у терем...

Стара... не носять ноги...

ОКСАНА [сідає поруч]. Ви, матусю, казали-б ліжко перенести в діл, бо вам сутужно лазити на сходи.

МАТИ. Ой ні, голубонько, нехай вже там, у теремі... Тут на Москві не звичай, щоб жінка мешкала на долі. Скажуть: ото, стара, а звичаю не тямить!

ОКСАНА. Ви-ж не в тутешніх звичаях зросли.

МАТИ. То що? Вони, Оксанко, не питають, хто як там зріс... Адже ми тута зайді,— з вовками жий, по-вовчи й вий...

ОКСАНА [за сміхом]. Ой лихо! чи то-б то й я по-вовчи маю вити?

МАТИ. А ти-б як думала?... Сьогодні в церкві

що шепоту було навколо нас:

„Черкашенки!“ „Хохлуши!“

ОКСАНА [трохи посмутнівши]. Та... я чула...
гріха десь не бояться: в церкві божій,
замість молитися, людей все гудять,
а ще й виносяться так благочестям
поперед нас...

МАТИ. Так скрізь воно по світі:
що сторона, то звичай, а що́ город,
то й норів, кажуть люде. Дивно їм
на наше вбрання. Тут жінки за'яті,
а ми бач не вкриваємо обличчя.

ОКСАНА. Чи ми-ж туркені?

МАТИ. Хай Господь боронить!

Воно-ж пак і московки не туркені,
а так чомусь ото в них повелося.
Та вже-ж, як ти бояриня московська,
неначе-б то воно тобі й годиться
вбіратися по їхньому.

ОКСАНА. А ви-ж?

Адже-ж і ви бояринова мати.

МАТИ. Що мати, то не жінка. Люде бачать,
що я вже лагожусь у божу путь,
то де-ж таки мені міняти вбори.

[З лагідним і журливим усміхом].

Не варт уже й справляти щось нового.

Адже й старенький мій—нехай царствує!—

в козацькому жупані віє дожив,

так і на смерть його я нарядила—

в мережану сорочку...

[Втирає хустинкою очі. ОКСАНА, зворушена, дивиться на неї. —Коротке мовчання].

ОКСАНА. І навіщо
Степан убрався в те боярське фантя?
От як стояв зо мною під вінцем
у кармазиновім жупані, мамо,
это був... [Засоромившись, уриває].

МАТИ [добродушно киває їй головою].
Та либонь був до сподоби
тоді комусь... [Поважніше].
Проте-ж не можна, дочко,
йому царського нехтувати вбрання.

ОКСАНА. А батько-ж...

МАТИ. Батько, донечко, старий
і немічний вже був, коли назвався
боярином. Не трапилось йому
виходити вже й з дому після того.
Степан-же й на царські беседи ходить,
і в думу і в приказ.

ОКСАНА. Хіба-ж то сором,
якби він по-козацькому вбірався?

МАТИ. Не то що сором... От чудна ти, доню,—
уже-ж таки твій чоловік боярин;
а не козак, чи ти-ж не розумієш?

ОКСАНА [смутно]. Чому не розумію?..

МАТИ. Отже бачиш,
я й Ганну по-московському вбіраю,
бо Ганні вже судилась тута пара,
вона вже-ж не поїде на Україну.

ОКСАНА. Чому її Степан не взяв з собою,
як був у нас?

МАТИ. Та дівці мандрувати
неначе непогода; скажуть люде:
„поїхала там женихів ловити“.

Нехай вже тута шарахвани носить.
коли судилося...

ОКСАНА. Та ще дівочий
той шарахван неначе-б форемніший,
а що жіночий, то такий бахматий,
та довгий-довгий, мов попівська ряса!
Аж сумно, як се я його надіну?
Ото й на голову такий підситок
надіти треба? Зап'ясти обличчя?

МАТИ. Та вже-ж не як.

ОКСАНА [помовчавши, ніяково]. Боюся я, матусю...

МАТИ. Чого ти, донечко, скажи, чого?

ОКСАНА. Та ніяк мовити...

МАТИ. Ти не соромся.

Вже-ж я тобі за рідну матір тута.

ОКСАНА [цілує їй руку].

Так, матінко. То я... собі гадаю...
коли-б я не спротивилася часом
Степанові в такій одежі...

МАТИ [сміючись]. От ще

що вигадала! А тобі Степан
ще не спротивився, що не в жупані?

ОКСАНА. Та тож мені...

МАТИ. І не вигадуй, дочко!

Хіба-ж таки Степан мала дитина,
що инако вберись, то й не пізнає?

ОКСАНА. Пізнати то пізнає...

МАТИ [глянувши в вікно]. А поглянь

молодшими очима, хто то йде?

Чи не Степан бува?

ОКСАНА. Еге-ж, то він.

а з ним ще два якісь.

- МАТИ. Тікаймо, дочко!
[Підводиться й подається до дверей].
- ОКСАНА. Чого се, хай Бог милує, тікати,
як від татар?
- МАТИ. Ще осміють, дитинко;
нема тут звичаю з чоловіками
жіноцтву пробувати при беседі.
[Одчиняє двері й спішиться по сходах у терем].
- ОКСАНА [іде за нею].
Ой Господи, які-ж се тут звичаї!
Оце-але!
-

Сцена швидко переминяється. Терем. Крім Оксани і МАТЕРІ в теремі ще є Ганна, молода дівчина, сестра Степанова. Ганна убрана як бояришня.

- МАТИ [підходить до великої скрині].
Отут, моя дитино,
твое боярське вбрання. Я придбала.
- ОКСАНА [гречно, але без радощів].
Спасибі, мамо.
- МАТИ. Хочеш подивитись,
або приміряти?
- ОКСАНА. Хай трошки згодом.
Щось я втомилася. Та вже-ж нікуди
сьогоддя не піду, то ще поспію
передягтися.
- МАТИ. До твоєї волі.
Спочинь собі. Та й я піду спочину,
воно й годиться в свято. [Іде в бічну кімнату].
- ГАННА [що досі сиділа, лузаючи гарбузове насіння]
Ой сестричко,
і нащо ті свята потрібні в світі?

ОКСАНА. Ото спитала! Що тобі Біг дав?

ГАННА. Та нудно-ж, Господи!

ОКСАНА. Сидиш, то й нудно.

А ти піди між челядь, погуляй.

ГАННА. Куди-ж се я піду? Яка там челядь?

ОКСАНА. А ти хіба товаришок не маєш?

ГАННА. Товаришок?.. От де-кого там знаю

з бояришень.. та як до їх ходити?

Матуся все не здужають, не хочуть

зо мною йти... а ти ще не пізналась

тут з ними... з мамкою сама не хочу,

вона така...

ОКСАНА. Чого-ж тебе водити?

Уже-ж ти не маленька. Йди сама.

Ще й веселіше буде вам без старших.

ГАННА. Самій не можна по Москві ходити.

ОКСАНА. Хіба хто нападе?

ГАННА. Ні, так, не звичай.

ОКСАНА. Ну, вже ті звичаї отут у вас!

ГАННА. Та й що мені бояришні ті скажуть?

Сидять по теремах, от як і я,

не бачать світа. Що з їх за веселість?

ОКСАНА. Чого-ж ви сидите? Пішли-б укупі

кудись на вигон, або в гай над річку

та заспівали-б. Я бувало дома

годинки в хаті не просижу святом.

ГАННА. Ба, в тебе дома! Там же не Москва.

Такого тут і зроду не чували,—

співати по гаях!..

ОКСАНА. То ти й не знаєш,

як на Вкраїні в нас гуляє челядь?

ГАННА. Я мало що Вкраїну пам'ятаю,

а Ванька тут уже й вродився.

- ОКСАНА. Ванька?
Чому-ж би не Івась?
- ГАННА. Так тут зовуть,
то й ми вже звикли. Віп і сам так звик.
Мене-ж матуся тільки та Степан
зовуть іще Ганнусею.
- ОКСАНА. А як-же
ти тут звешся?
- ГАННА. Аннушка.
- ОКСАНА. Чи ба!
[Немов ухваляючи].
„Ганнушка“.
- ГАННА [поправляючи]. Ні бо, „Аннушка“, Оксано.
- ОКСАНА. Не вимовлю. Проте-ж воно нічого
і по-московському, хто добре вміє.
А як по їхньому Оксана буде?
- ГАННА. Акси́нья чи Акси́ша.
- ОКСАНА. Щось негарно.
Оксана мов-би краще. Ти, Ганнусю,
мене таки Оксаною зови.
- ГАННА [лащиться до Оксани].
Як хочеш, так і зватиму, сестричко.
Я так тебе люблю! Зраділа, Боже,
як брат тебе з України привіз!
- ОКСАНА. Ти ще мене, Ганнусенько, не знаєш,
а може-ж я лиха...
- ГАННА. Ні, ні, ти добра!
Ти, бач, усе до мене: „погуляй,
забався, не сиди!“ А ти-б почула,
як інші всі боярині спиняють
своїх сестер та дочок. Ій-же Богу,
ні за поріг не випустять ніколи.
[Ще більше лащиться].

Оксаночко... ріднесенька... я маю тебе щось попрохати...

ОКСАНА. І що, сестричко?
[Ганна мовчить збентежена].

Хотіла-б може що з моїх уборів?
Бери, що хочеш. Дам тобі й намисто,
ще й коси у дрібушки заплету,
вберу тебе неначе гетьманівну.

ГАННА [смутно]. Та ні, сього матуся не дозволять...
Я не об тім... Я хочу попрохати,
щоб ти... пішла зо мною у садок...

ОКСАНА. Ото й всього? Було про що просити.
Ходім хоч зараз.

ГАННА. Ні, не зараз, потім...

ОКСАНА. Коли ти схочеш. Що-ж там у садку?

ГАННА. Та бач... самій отам в садку сидіти мені не можна...

ОКСАНА. Вже й сього не можна?

ГАННА. А з мамкою піти—вона розплеще усім про те, чого я там сижучу.

ОКСАНА [сміючись]. А ти ж там що ворожиш?
От хитруха!

ГАННА. Та я нічого... тільки виглядаю,
чи не проїдуть вулицею часом царські стрільці. Вони над вечер їздять.

ОКСАНА. Либонь царський стрілець тобі устрелив дівоче серденько?

ГАННА. Та я-ж, Оксано, заручена.

ОКСАНА. За царського стрільця?

ГАННА. А вже-ж.

ОКСАНА. То чом-же він до нас не прийде?

Ганна. Хоч-би й прийшов, то я-ж хіба побачу?

Я в теремі, а він там у світлиці.

Оксана. То вам і бачитись не можна?

Ганна. Де-ж там!

Оксана. Прилюдно—ні, а тільки крадькома?

Ганна. Ні, як то крадькома?

Оксана. А ти-ж хотіла

до нього вийти у садок.

Ганна. До нього?

Ні, я ще сорома не загубила!

І як се ти подумати могла,

що я тебе просила проважати

мене на сходини?.. Невже, Оксано,

вважаєш ти, що я така нечесна?

Оксана. Та Бог з тобою! Де-ж, яка-ж тут нечесть?

Як дівчина постоїть на розмові

з своїм зарученим, то вже й нечесна?

Ганна. А вже-ж, тут так.

Оксана. Навіщо-ж ти виходиш

туди в садок?

Ганна. Я здалека дивлюся,

як він там вулицею проїздить.

Шнакше-ж я його нігде не бачу,

хіба що в церкві.

Оксана. Де-ж ви розмовляли?

Ганна. Нігде.

Оксана. А як-же він тебе посватав?

Ганна. Як? Через сваху. Як звичайно всі.

Оксана. Я щось не розберу.

Ганна. Бо ти не знаєш

тутешніх звичаїв. Нехай, лиш мати

тобі розкажуть, бо всього достоту

і я не знаю.

- ОКСАНА. Ніби-то виходить,
що ви отак, не мовивши ні слова,
і поберетесь?
- ГАННА. Так найпристойніше.
- ОКСАНА. Чудна тут молодь!.. [Усміхається якимсь
спогадам мовчки. Потім стиха, мрійливо].
Я-ж було що-вечір
вихожу до Степана на розмову.
- ГАННА. Як заручились?
- ОКСАНА. Та... як заручились...
Ну, раз стояла з ним не заручившись,
інакше хто-ж засвататися може?
- ГАННА [закриваючись]. Ой лихо, сором!
[Оксана мовчки низує плечима].
- ГАННА. А твоя матуся
не знає й досі про твої стрівання?
- ОКСАНА. Чому не знає?
- ГАННА. Що-ж, вона простила,
не прокляла тебе?
- ОКСАНА. Та за що, Ганно?
Сами-ж вони були пак молоді,
то знають, що то любовці.
- ГАННА. Оксано!
Що тільки ти говориш? [Знову закривається].
- ОКСАНА [сміється]. От дурненька!
- СТЕПАН [увиходить поспішно].
Оксаночко, передягнися швидко
в московське вбрання. Там прийшли бояре.
- ОКСАНА. Та мати-ж кажуть, що жінкам не можна
між чоловіцтвом бути.
- СТЕПАН. Бачиш, любко,
ти маєш тільки їх почастувати,
та й знов у терем вернешся.

ОКСАНА.

Отак?

А як-же частувати їх, Степане?

По-нашому, чи може як инакше?

СТЕПАН. Ти винесеш їм на тарелі меду,—
матуся прилаштують, як там треба,—
уклонишся, боярин поцілує
тебе в уста...

ОКСАНА.

Степане! Що ти кажеш?

Мене бояре цілувати мають?!

Чи се мені причулося?

СТЕПАН.

Ні, серце,

воно так є, та в тім нічого злого,—
то тільки звичай!

ОКСАНА.

Се ще таке звичай!

Нехай йому аби-що! Не піду!

СТЕПАН [понура] Як хочеш, тільки ти нас тим

ОКСАНА. Таке вигадуєш! [загубиш.]

СТЕПАН.

Ба, ти не знаєш,

які тут люде мстиві... За зневагу
старий боярин візьме, як не вийдеш,
а він-же думний дяк, він має силу—
он син його ще молодий,—вже стольник;
він оклепає нас перед царем,
а там уже й готове „слово й діло“.

ОКСАНА. Ти не жартуєш?

СТЕПАН [ще понурише]. Як тобі здається?

ОКСАНА [з жахом].

Степане, та куди-ж се ми попались?

Та се-ж якась неволя бусурменська?

СТЕПАН. Я й не казав тобі, що тута воля.

Та якби ми не гнули тута спини,
то на Україні либонь зігнули-б

у три погибелі родину нашу
московські воеводи... Ось ти млієш
з огиди, що тебе якийсь там дід
торкне губами, а як я повинен
„холопом Стьопкою“ себе взивати
та руки цілувати як невірник,
то се нічого?

ОКСАНА. Боже мій... Степане!
Хто-ж каже, що нічого?

СТЕПАН. Отже бачиш...
Та що я тут розвожуся? Там дяк
мене чекає. То кажи, Оксано,
ти вийдеш?

ОКСАНА. Я не знаю...

МАТИ [виходить з кімнати]. Вийди, доцю,
голубонько! І я тебе прошу!
Не дай мені старій на очі бачить
Степанової згуби!

ГАННА. Ой сестричко!
Якби ти знала, що за лютий дід
отой боярин!.. Я тебе благаю!
Сестриченько! Не заґуби-ж ти нас!
[Ридаючи кидається до Оксани].

ОКСАНА [до Ганни, холодно, якомсь над-міру спокійно].
Я вийду. Дай мені московське вбрання.
[Ганна кидається до скрині].

А ви, матусю, наготуйте меду.
Іди, Степане, бав тим часом гесті.
[Степан, похцливши голову, виходить. Оксана,
бліда як смерть, здімає з голови кораблика].

III.

Дальня кімнатка у горішньому поверсі в Степановім дому.

СТЕПАН [уводить гостя козака].

Ось тута поговорим, пане-брате,
бо, знаєш, там... тут буде захисніше.

[Оглядає сіни через двері, потім замикає двері на замок і зачиняє вікна. Сідає з гостем далі від дверей. Розмова ведеться не голосно].

Великі чиняться там кривди, кажеш?

ГІСТЬ. Та там такі напасті, що крий Боже!

І просвітку нікому не дають
московські посіпаки! Все нам в очі
тією присягою тичуть...

СТЕПАН. Правда,
що присяга таки велика річ.

ГІСТЬ [голосніше].

Чому-ж вони сами забули Бога?

СТЕПАН. Помалу, пане-брате, ще підслуха
який слуга.

ГІСТЬ. Та правда... я й забув..

[Тихше]. Ми присяги не хочемо ламати,
але нехай-же царь нас оборонить
від тої галичі.

СТЕПАН. То трудна справа.
Адже когось він там держати мусить
для нагляду, а всі ті воеводи
один від одного не ліпші. Звісно,
за ними й інші всі порозпускались...

ГІСТЬ. Послав-би царь з Українців кого,
в Москві-ж тут є такі, от хоч-би й ти,
що здавна і цареві служать вірне,
і рідний звичай вміють шанувати.

СТЕПАН. Нас не пошлють...

ГІСТЬ. Чому?

СТЕПАН. Бо нам не вірять.

ГІСТЬ. Отак! Та ви-ж тут наче всі у ласці.

СТЕПАН. То тут, на очах, а з очей спустити
нас надовго не зважаться. Так, часом,
не надовго послами посилають,
і не самих, а вкупі з москалями...
Щоб воеводами настановити,
того не буде й зроду!

ГІСТЬ. Не здивуйте-ж,
як ми відкинемось до Дорошенка!

СТЕПАН [робить рух рукою, мов хоче гостеві зату-
лити вуста].

Крий Боже, пане-брате, що ти кажеш?

ГІСТЬ [схаменувшись].
Так часом зірветься з досади слово...
Найгірше, пане-брате, догарає
оте, що нам не вірять... Мій свояк,
Чорненко, знаєш?

[СТЕПАН потакує головою]. Так був уклепався,
що ледве-ледве вирвався з душею!

СТЕПАН. Чорненко? Він, здається, з найвірніших
царевих приятелів.

- Гість. То-то й ба!
А хтось там наклепав при восводі,
що ніби він послав у Чигирин
листа якогось. От було біди!
Що жінка плакала, в ногах валялась
у восводи...
- СТЕПАН [гірко всміхнувшись]. Є прислів'я, брате:
„Москва сльозам не вірить“.
- Гість. Щира правда!
Проте знайшлись такі, що помогли...
- СТЕПАН. Се хто-ж?
- Гість. Побрязкачі.
- СТЕПАН. Хіба, що так!
[Мовчанья].
- Гість. Вже так, що цупко затагли супоню
на наших боках... А проте є люде,
що не бояться, йдуть, мов на одчай,
бо сказано терпець їм увірвався!
[Присунувшись зовсім близьенько до Степана, го-
ворить пошепки].
Дівчата наші,—де-котрі ще вкупі
були з дружиною твоєю в братстві,
гуртом пошили корогву й послали
у Чигирин... звичайне, крадькома...
Іван, твій шурин, сам її одвозив...
Ніхто не знає ще. Якби дізнались,
то страшно здумати, що-б там було!
[Одсунувшись, трохи голосніше].
Отак як бач, одважуються люде...
[Степан в мовчазній задумі сіпає кінець свого
пояса. Гість устає].

Що-ж, пане-брате, то нема надії
полегкості дістати від царя?

СТЕПАН [отямившись з задуми, теж устає].
О ні, чому-ж, я спробую. От згодом
в царя я буду на малій бсседі.
Як буде він під чаркою, то може
я догожу йому, він часом любить
пісень „черкаських“ слухати та жартів,
та всяких теревенів, не без того,
що й тропака зведить потанцювати.

ГІСТЬ. Ото! Хіба ти в нього пахоля?

СТЕПАН. Ба, знаєш, як то кажуть: „скачи, враже,
як пан накаже“... Та ладен я, брате,
уже хоч-би й на голові ходити,
аби чогось добутися для тебе
та для України. Дай мені супліку,
оту, що ти приготував цареві,—
як влучу слухний час, то я подам
до власних рук йому.

ГІСТЬ [виймає загорнений у хустину папір з печат-
ками]. Ось, пане-брате.

Хай Бог тобі допоможе! Не минути
розливу крові братньої, як тільки
супліка сая марна буде.

СТЕПАН. Боже,
не попусти!

ГІСТЬ. Бувай здоров. Піду вже.

СТЕПАН. Хай Бог тебе провадить, пане-брате.
[Чоломкаються, гість виходить].

ОКСАНА [швиденько увіходить з інших дверей швид-
ким кроком].

А я тебе, Степане, скрізь шукаю.

СТЕПАН. Що там таке?

ОКСАНА. Порадитися треба.

Мені Яхненко тут листа привіз
від братчиці-товаришки.

СТЕПАН [з поспіхом]. Де лист?

Його спалити треба!

ОКСАНА. Бог з тобою!

Чому спалити? То вона прохав,
щоб я, по змозі, грошей їй послала,
якусь вона потребу має пильну.

СТЕПАН. Не посилай. Крий Боже! і не думай!

ОКСАНА. Та що тобі Біг дав? Я й не гадала,
що ти такий скупий. Коли вже так—
я з посагу свого послати можу.

СТЕПАН. Та я не грошей жалую, Оксано.

ОКСАНА. А чом-же ти не хочеш?

СТЕПАН. Небезпечно.

[Нахилившись до неї, зовсім нишком].

Вони там з Дорошенком накладають...

ОКСАНА [здивована мовчить, потім загадково усміхається].

Ну, що-ж, так може й треба.

СТЕПАН. Схаменися!

Ти-ж так боялася розливу крови,
а ся війна найпаче братовбійна,
що Дорошенко зняв на Україні,—
тож він татар на поміч приєднав
і платить їм ясирем християнським.

ОКСАНА [сідає мов знесилена на ослін і спірається на стіл].

Скрізь горе, скрізь, куди не обернися...

Татари там... татари й тут...

- СТЕПАН. Оксано!
Що мариться тобі? Татари тут?
- ОКСАНА. А що-ж? Хіба-ж я тут не як татарка
сизу в неволі? Ти хіба не ходиш
під ноги слатися своєму пану,
мов ханові? Скрізь палі, канчуки...
холопів продають... Чим не татари?
- СТЕПАН. Тут віра християнська.
- ОКСАНА. Тільки-ж віра!
Та й то... прийду до церкви—прости Боже!—
я тут і служби щось не пізнаю:
заводять якось, хто зна й по якому...
- СТЕПАН. Оксано, се вже гріх!
- ОКСАНА. Ой, чоловіче!..
Та й осоружна-ж ся мені Москва!
[Схиляється головою до стола].
- СТЕПАН [сумно стоїть над нею].
Я так і знав... Хіба-ж я не казав,
що я тобі нічого дати не можу
тут на чужині?..
- ОКСАНА [кидається до нього]. Ні, мое кохання!
Се я недобра! Так немов не знаю,
що бідний мій голубонько страждає
за всіх найгірше,—треба-ж завдавати
жалю ще більше! [Степан пригортає її].
Ну, скажи, мій любий,
чи довго нам ще мучитися так?
- СТЕПАН [зітхнувши]. Бог знає, серденько!
- ОКСАНА. Невже й загинем
у сій неволі?
- СТЕПАН. Май надію в Бозі.
Ще якось може зміняться часи.
Коли-б утихомирилося трохи

там на Україні, попрошу царя,
щоб відпустив мене хоч у гостину.

ОКСАНА. Тепер ніяк не можна?

СТЕПАН.

Ні, єдина,

тепер нема що й думати! От саме
я маю до паря супліку нести.

що люде з України привезли,—
жаліються на утиски, на кривди...

Я маю боронити ту супліку,
то вже-ж не час проситися з Москви.

„От, скажуть, речі солодко розводить,
а сам в ліс дивиться“. Тепер, Оксано,
нам треба стерегтися так, „щоб муха
не підточила носа“, як то кажуть.

Крий Боже схибити в чому,—пропала
вся наша справа і громадська вкупі.

ОКСАНА. Ну, як його ще більше стерегтися?

Вже й так немов замазались у піч!

СТЕПАН. Та от, наприклад, ти послати хочеш
ті гроші братчиці...

ОКСАНА [спутивши очі]. Вже не пошлю.

Нехай пробачить, що-ж, коли не змога...

Я напишу їй...

СТЕПАН.

Краще не пиши

нічого, серце.

ОКСАНА.

Як-же так, Степане?

Се-ж навіть незвичайно!

СТЕПАН.

Як листа

десь перехоплять—чи то раз бувало?—

то ще готові взяти на тортури,

як викриють ту справу з Дорошенком,

щоб ти призналася, в чім накладала

з товаришками...

- ОКСАНА. Я перекажу
через Яхненка...
- СТЕПАН. Мушу я просити,
щоб ти його у нас тут не приймала.
- ОКСАНА. Та я-ж його просила, щоб прийшов!
Вже-ж не прогнати!
- СТЕПАН. Накажи слугою,
що ти нездужавш.
- ОКСАНА. Не випадас.
- СТЕПАН. Як хочеш. Тільки як візьмуть „на дибу“,
то вже не жалуй!
- ОКСАНА. Звідки вже й „на дибу“?
- СТЕПАН. А що-ж ти думаєш? За тим Яхненком
шпиги московські цілим росм ходять.
Я знаю їх.
- ОКСАНА [зажурена]. Так я й не передам
родині ні листів, ні подарунків...
- СТЕПАН. Та знаєш, люба, поки що, то й краще-б
не озиватись, надто до Івана,
бо він в непевні справи устряває...
- ОКСАНА. До брата рідного не озиватись?
[У неї стають сльози в очах].
- СТЕПАН. Се-ж не на віки, рибонько, тим часом,
поки утихомириться... [Знов пригортає її].
- ОКСАНА [не відповідаючи на цестощі, безвиразно].
Гаразд,
нікому не писатиму.
- СТЕПАН. Ти, серце,
на мене гніваєшся.
- ОКСАНА [так само]. Ні, чого-ж?
Ти маєш радію. Нащо писати?
[СТЕПАН опускає руки. ОКСАНА повагом виходить
з хати].

IV.

ТЕРЕМ.

ОКСАНА гаптує в кроснах, рухи в неї лінгві, в'ялі.

СТЕПАН [увиходить і сідає близько Оксани на дзвілику].

Щось голова болить...

ОКСАНА [не підводячи очей від шитва].

Ти пізно встав.

СТЕПАН. Та світом-же прийшов з тії беседи.

ОКСАНА. Було там весело?

СТЕПАН.

Ей, де там в ката!

По щирості боляться слово мовить...

П'ють, п'ють, поки поп'ються, потім звада...

ОКСАНА. А як-же там, Степане, та супліка?

СТЕПАН. Та що-ж... ніяк... Царь каже: „прочитасм, подумаєм“... Чували вже ми тее!

ОКСАНА. Що-ж буде?

СТЕПАН [з болісною досадою]. Ой, не знаю! Не питай!

[Мовчать. Оксана шие, потім голка випадає їй з рук].

СТЕПАН. Хоч-би ти щось, Оксано, розказала, а то так сумно, голова забита усяким лихом.

ОКСАНА [в'яло]. Що-ж я розкажу?
Нічого я не бачу і не чую,
сизжу собі...

СТЕПАН [трохи роздражнений].
Ну, робиш-же що-небудь?

ОКСАНА. Учора вишила червону квітку,
сьогодня синю... Се тобі цікаво?

СТЕПАН. Ти так неначе дражнишся зо мною!

ОКСАНА [крізь сльози].

Ні, далєбі, Степане, не дражниюся!

СТЕПАН. [Придивляється до шитва. Лагідно].
А що се буде з сеї лиштви, любко?

ОКСАНА [знов безучасно].

Не знаю, се щось Ганна почала.

СТЕПАН. Либонь собі на посаг. Се вже хутко
її весілля.

ОКСАНА. Та за місяць ніби.

СТЕПАН. От на весіллі трохи погуляєш,
розважишся.

ОКСАНА. Ет, знаю ту розвагу!

Частуй та кланяйся: „не обезсудьте“...
а гостійки по-за плечима судять:
„Черкашенка, чужачка“...

СТЕПАН. Ти вже надто
на те вважаєш.

ОКСАНА [байдуже]. Ні, мені дарма. [Мовчання].

СТЕПАН. Ти так неначе втомлена сьогодні.
Клопочешся при господарстві може?

ОКСАНА. Ні, я не клопочусь,—то все матуся.
Ми з Ганною все шисмо.

СТЕПАН. То може
по треба стілько шити?

ОКСАНА. Що-ж робити?

Насіння я лузати не люблю,
так як Ганнуся. Треба-ж десь подіти
і руки й очі...

СТЕПАН. Бідненька ти в мене.

[Оксана проривається риданням].

Оксано! Що се ти? Та Бог з тобою!
Чи хто тебе образив? Мати? Ганна?

ОКСАНА [трохи стишуючись].

Вони як рідні... я на їх не скаржусь...

СТЕПАН. Так що-ж?..

ОКСАНА [уриває ридання, з одчаєм].

Степане! ти хіба-ж не бачиш?

Я гину, в'яну, жити так не можу!

[В знесиллі похиляється на кросна].

СТЕПАН. Се правда, не ростуть квітки в темниці...

А я гадав... [Ходить по хаті в тяжкій задумі,
потім спиняється перед Оксаною].

Оксано, заспокойся,

поговорім ладом.

ОКСАНА. Про що, Степане?

СТЕПАН. Виходить, я тебе занапастив.

ОКСАНА. Ні, я сама...

СТЕПАН. Однаково. Я більше
не хочу заїдять твоєї долі.

Хоч як мені се гірко... я готовий
тебе до батька відпустити.

ОКСАНА. Як?

А ти-ж?

СТЕПАН. Я тут зостануся. Для мене
немає воріття, ти-ж тес знаєш.

ОКСАНА [зворушена]. То се-б тебе покинути я мала?

Чи я-ж на те стояла під вінцем
і присягу давала?

СТЕПАН [гірко]. Я, Оксано,
не хан татарський, щоб людей держати
на присязі, мов на шнурку. Ти вільна.
Се тільки я в неволі.

ОКСАНА [хитає головою]. Ні, Степане.

СТЕПАН. Чого-ж? Я присягу тобі вертаю...

[Голос йому переривається від турботи].

І я прошу тебе... прости мене...

що я... тебе відмовив від родини...

що я...

ОКСАНА [обіймає його]. Ні, годі, не кажи!
Не знаєш ти... Ще-ж ти мені ні слова,
ні слова не промовив там, у батька,
а вже моя душа була твоєю!

Ти думаєш, як я тепер поїду

від тебе геть, то не лишиться тут
моя душа?

СТЕПАН. Так що-ж робити, люба?

ОКСАНА. Втікаймо всі! Мій батенько pomoже
прожити якось, поки ти придбаєш.

Хай їм аби-що, сим московським добрам!

Втікаймо на Україну!

СТЕПАН. Царь достане

боярину свого скрізь на Україні

та ще й твоїй родині буде лихо.

Не скриємось нігде...

ОКСАНА. Втікаймо в Польщу!

А ні, то на Волощину!

СТЕПАН. Що з того?

Змінємо чужину на чужину...

Приблудами чужі пороги будем

там оббивати... все одно, що й тут.

ОКСАНА. Ні, там вільніше.

СТЕПАН. Треба заслужити
чимсь ту сусідську ласку. Чим-же більше,
коли не зрадою проти Москви?

ОКСАНА. Так їй і треба!

СТЕПАН. Присяга, Оксано,
велике діло. Царь мені не верне
так присяги, як я тобі вернув.
Та й я йому не можу повернути
всього, що я приймав з його руки.
[Мовчанья. Починає сутеніти. Десь у церкві тихо
дзвонять].

ОКСАНА. Степане, вже не говорімо більше
про се ніколи.

СТЕПАН. Так, не треба, люба...
[Згодом]. Чому не шиєш?

ОКСАНА. Вже мені не видко.
А ще світити рано.

СТЕПАН. Заспівай
щось потихеньку, як що можеш.

ОКСАНА. Добре.
[Співає потихеньку].

„Ой як було хорошенько, як рід з родом п'є,
вип'є чарку, вип'є другу, та по сестру шле.

„Сеструненько-голубонько“... [Уриває].

Не можу.

Либонь я одзвичаїлась від співів.

Та й щось на груди важко. [Кашляє].

СТЕПАН [стривожений]. Ой, кохана,
чи ти не хвора?

ОКСАНА. Де-ж там! То щось так.

[Увіходять мати й Ганна, за ними слуги вносять
загортки з покупом. Поклавши пакунки, слуги
виходять].

МАТИ. Добри-вечір, дітки! Що сидите так поночі?

СТЕПАН. Так, де-що розмовляли.

МАТИ. Не наговоряться все голуб'ятка.

Коли-б то Бог судив і Ганні нашій таке подружжя!

ГАННА [світить тим часом і розгортає пакунки].

Подивись, Оксано,

чого ми накупили! [Оксана підходить].

Се на шубу,

а се на літники, а се на кичку.

Що, правда, гарне? Ми-ж ото пішли аж до купців заморських.

ОКСАНА [жваво]. Гарно, гарно!

Та й молодичка з тебе гарна буде!

Ну, й потанцюю в тебе на весіллі!

Нехай уже московки не здивують!

ГАННА. От я люблю, як ти така весела,

а то сидить, похнюпившись, аж сумно.

МАТИ. Та звісно, і чого-б таки журитись?

Ви люде молоді... у хаті лад...

ОКСАНА [підхоплює]. За хатою добро...

ГАННА [не завважаючи іронії]. А вже-ж, сестричко,

якби ти бачила, що там купців

наїхало! І чом ти не пішла

із нами вкупі?

ОКСАНА.

Я дошити хтіла,

а завтра й я піду по всіх усядах,

закупимо з тобою всю Москву!

От я собі парчеву кичку справлю!

Степане, можна?

СТЕПАН.

Чом-би-ж то не можна?

ОКСАНА [плече в долоні й приспівує].

„Бодай мені такий вік довгий,
як у мене чоловік добрий!“...

МАТИ [втішно веміхаючись].

Ну й вигадниця в тебе жінка, синку!

ГАННА. А як вона мені співала гарно

весільної! Сестричко, заспівай
тієї, як то косу розплітають.

ОКСАНА. Не хочу, то сумна, ще знов заплачеш.

Я зараз коровайницею буду,
або приданкою—ти тільки слухай:
[Співає дуже голосно, по-сільському].

„Не бійся, матусю, не бійся,
в червоні чобітки обуйся,
щоб твої підківки бряжчали,
щоб наші вороги мовчали!

Гу!“

[Вигукнувши, вискакує на ослін].

Отак приданки скачуть через лавки!

СТЕПАН [ловить її й здіймає з ослона].

Ну, ну, Оксано, ти вже щось занадто.

МАТИ. Та правда, донечко, почує челядь...

ОКСАНА. Овва! так що-ж? Бояриня гуляє!

Давай, утнем санжарівки, Ганнусю!

ГАННА [сміючись]. Та я не вмію!

ОКСАНА.

Я тебе навчу!

[Крутить Ганну навколо себе, приспівуючи].

„Гуляй, гуляй, господине,
нехай наша журба згине!

Ой чи згине, чи не згине,
гуляй, гуляй, господине!“

Що-ж ти, Степане? помагай співати!

[Залягається сміхом, що згодом переходить у кашель. Степан трівожно кидається до неї].

V.

Степанів садок. Будинок виходить у нього задньою стіною. Видко кратчасті вікна терема і піддашок із сходами. Збоку в садку зроблена повіточка садова, вся в зелені та в квітках; у повітці приладновано великий турецький ослі з подушками.—З терема по сходах надвірних помалу спускаються мати й Оксана. Оксану ведуть по-під руки дві служниці—„свнныя дѣвушки“. Оксана у простій широкій хатній сукні, без кички, голова зав'язана на український лад шовковою хусткою. Оксана хвора, очі позападали, але дуже блищать, на щоках хворий рум'янець.

МАТИ [пройшовши вперед до повітки, показує дівчатам на ослі].

Отут бояриню посадовить
та й можете вертати до роботи.

[Дівчата садовлять Оксану і вертаються в терем].

МАТИ. Що, доненько, тут, правда-ж, придобніше?
вільніше дихати?

ОКСАНА. Вільніше?..

[Схиляється на подушки].

МАТИ. Ляж,

ляж, рибонько. Заснути, може, хочеш?

ОКСАНА. Так, я-б заснула... тільки я боюся...

МАТИ. От, хай Бог милує! Чого боїшся?

ОКСАНА. Та все якесь таке страхіття сниться.

МАТИ. Ти помолись до Йосипа святого,
то він всі сни перенесе на добре.

ОКСАНА. От відколи я тут, то й сни змінились...

Бувало там, у батенька, все сниться,
що я літаю. Так бувало любо...

А тут не снилось і разу...

МАТИ. Бач, любко,

як сниться, що літасш, то ростеш,
отим воно так замолоду й сниться.

Тепер-же ти вже не ростеш...

ОКСАНА. Та... певне...

МАТИ [поправляючи їй подушки].

Ляж вигідненько, та засни гарненько.

[Сідає коло неї в ногах].

А я посижу тут, помолюся,
щоб Бог тобі послав у сні здоров'я.

[Виймає бурштинові чітки і перебірає їх, стиха ворущачи устами. Оксана засипляє.— Степан виходить з долішнього рундука. Мати киває йому, щоб помалу йшов, не гукав, потім устає обережно і йде до нього на другий кінець садка, далі від повітки].

МАТИ [нишком].

Ну, що казав той німець? Є надія?

СТЕПАН. Що-ж, каже: „в Бога все можливо“.

МАТИ. Певне!

Та все-ж би й людської снаги докласти
либонь не гріх.

СТЕПАН. Він докладає, мамо.

Він є людина велико-учена...

та що-ж, коли така тяжка хвороба?

МАТИ. І звідки причепилася напасть?..

Либонь се хтось наврочив на весіллі
Ганнусинім, бо відтоді й заслабла.

СТЕПАН. Здасться, ще давніше почалося...

МАТИ. Хіба? Та ні, вона була здорова.

А от що на весіллі... Ну, та як-же
той німець каже? З чого-б то воно?
Чи з пристріту? Чи може з переляку?

От горе, тут нема таких бабів,
як там, у нас,—коли-б так пошептали...

СТЕПАН. Ні, матінко, не допомогли-б ті шепти.

Така вже слабість.

МАТИ. Що-ж воно? Як зветься?

СТЕПАН. Казав він: „ваша пані занудилась
по ріднім краю—се є так-же слабість“

Сказав мені по-грецьки, як і зветься.

МАТИ. Та він то назове на всіх язиках,
а щоб то вигоїти...

СТЕПАН. Він казав,—

коли-б її повезти на Україну,
то може-б ще й одужала.

МАТИ. От, синку,

на сей раз німець може й правду каже.

Вона таки нудилася, небога.

Що-ж, відомо, завезена далеко...

Не кожде привикає до чужини.

Котре привикне, а котре, то й...

СТЕПАН. Мамо,

я попрошу царя, щоб нас пустив
до тестя у гостину—чей-же пустить?

МАТИ. Та може й пустить—вже-ж війни немає.

СТЕПАН. Скажу йому, що маю ще й у Київ
повести хвору жінку поклонитись.

угодникам святим там у печерах,
для ізцілення—невже-ж не пустить?

Мати. Повинен-би пустити. Се вже й гріх
людей на богомілля не пускати!

А це, Степанку, ти надумав добре—
поїхати на прощу, помічніше
воно буває над усякі ліки.

[Зітхнувши, поглянула на небо].

Ва, сонечко схиляється на вечір.

Ти-б тута розбудив Оксану, синку.

Навзаході недобре спати хворим.

А я піду, зварю майове зілля,
щоб на піч їй було готове пити.

СТЕПАН. Спасибі, що клопочетеся нею.

Мати. Що-ж, синку, завезли чужу дитину,
то треба-ж якось їй давати раду.

[Іде в терем.— Степан підходить до Оксани і
стиха цілує її. Вона прокидається].

Оксана. Се ти, Степане?.. Бач, мені приснилось,
що місяць ясно-ясно засвітив
у батьковім садочку...

СТЕПАН [удавано-веселим голосом]. Місяць, любя?
Се дивно, бо як раз на тебе сонце!

Оксана. Що ж, може там ясніше світить місяць,
ніж тута сонце...

СТЕПАН. Не журись, Оксано,
ось хутко знов побачим, як там світить
і сонечко і місяць на Вкраїні.

Оксана. Се-ж як? Хіба умру? Тоді запевне
душа полине...

СТЕПАН. Бог з тобою, любя!
Чи я-ж би про таке тобі казав?

Надумав я поїхати з тобою
в гостину до твоїх.

ОКСАНА [іронічно]. Велике діло,
що ти надумав! Царь думки заверне.

СТЕПАН. Царь пустить. Вже-ж тепера на Вкраїні
утихомирилося.

ОКСАНА [гостро]. Як ти кажеш?
Утихомирилось? Зломилась воля,
Україна лягла Москві під ноги,
се мир по твоєму—ота руїна?
Отак і я утихомирюсь хутко
в труні.

СТЕПАН. Ти одживешся на Вкраїні.
Москва-ж не може заступити сонця,
зв'ялити гаю рідного, зсушити
річок веселих.

ОКСАНА [понуру, уперто]. Годі, не кажи.
Нікуди я тепера не поїду.

СТЕПАН. Чому-ж?

ОКСАНА. Не хочу.

СТЕПАН. Що се ти, Оксано?
Мені аж дивно! Що се ти говориш?

ОКСАНА [розпалившись, підводиться].
А я дивую, ти з яким лицем
збираєшся з'явитись на Вкраїні!
Сидів-сидів у запічку московським,
поки лилася кров, поки змагання
велося за життя там на Вкраїні,—
тепер, як „утихомирилось“, ти їдеш
того ясного сонця заживати,
що не дістали руки загребуці,
та гаєм недопаленим втішатись.

На пожарині хочеш подивитись,
чи там широко розлилися ріки
від сліз та крові?..

СТЕПАН. Ти тепер картаєш...

А як сама колись мені казала,
що ти прийняти можеш тільки руку
від крові чисту?

ОКСАНА. Правда, я казала...

Ми варті одно одного. Боялись
розливу крові, і татар, і дибби,
і кривоприсяги й шпигів московських,
а тільки не подумали, що буде,
як все утихомириться... Степане,
дай руку!

СТЕПАН. Се навіщо?

ОКСАНА. Ти не хочеш?

СТЕПАН. Ні, чом-же? [Дає руку Оксані].

ОКСАНА [дивиться на свою й Степанову руки].

От, здається, руки чисті,
проте все мариться, що їх покрила
не кров, а так... немов якась иржа...
як на старих шаблях буває, знаєш?

[Пускає його руку і лягає знов. Говорить по-
вільніше, млявіше, з перервами].

У батенька була така шабля...

вони її закинули... ми з братом
знайшли... в війну побавитись хотіли...

не витягли... до піхви прикипіла...

заржавіла... Отак і ми з тобою...

зрослись, мов шабля з піхвою... навіки...

обоє ржаві...

СТЕПАН. Ти, Оксано, вмієш

зарізати словами без ножа.

ОКСАНА. Та тільки-ж се я вмію, більш нічого.

Що-небудь-же і я повинна вміти...

[Мовчання].

Як я умру, ти не бери вже вдруге
Українки, візьми Московку ліпше...

СТЕПАН. Оксано!

ОКСАНА. Всі ми ріжемо словами,
а тут жінки плохі, вони бояться...

СТЕПАН [з мукою].

Та пожалій себе й мене хоч трохи!

ОКСАНА. Занадто я жаліла... в тім і горе...

Якби я мала силу не жаліти,
то вирвались-би геть з сії кормиги—
і ти-б ослобонився від иржі...

А так, вже чисто: ні собі, ні людям!

СТЕПАН. Оксаночко! Поїдем на Вкраїну!

Ну, я тебе прошу! Там батько-мати,
родина, приятелі, там ти з ними
розважишся.

ОКСАНА [одвертається]. Я й в вічі не наслідую
їм глянути...

СТЕПАН. Ну, в Київ подамося,
помолимось, нехай нас Бог простить,
нехай тобі здоров'я верне!

ОКСАНА. Нащо?

Кому потрібне те моє здоров'я
та й я сама?

СТЕПАН. Мені, моя єдина!

Я-ж так тебе люблю!

ОКСАНА. Тобі здається.

Ти жалуєш мене, але любити...

таки й нема за віщо... Я тепер
така недобра стала, вередлива...

СТЕПАН. Ні, ні, моя хороша!

ОКСАНА. Я—хороша?

Хоч-би й була коли яка краса,
то вже давно вона з обличчя спала...

СТЕПАН [гладить її руку, низько похиливши голову].

Ти шарпаєш себе речами тими.

Не треба стільки говорити...

ОКСАНА. Правда...

СТЕПАН. Та й що картатися словами, любя?

Нас доля так уже скарала тяжко,
що певне й Бог простить усі гріхи.

Хто кров із ран теряв, а ми із серця.

Хто засланий, в турму замкнутий був,

а ми несли кайдани невидимі.

Хто мав хвилини щастя в боротьбі

а нас важка, страшна душила змора,

і нам не вділено було снаги

ту змору подолати...

ОКСАНА [спокійніше й лагідніше, ніж досі].

Так, се правда.

Але ніхто сього не зрозуміє,

поки ми живі. Отже треба вмерти.

Ти певне довше проживеш, ніж я,—

до рук тобі свій заповіт віддам я,

а ти його передаси родині

і братчикам, хто ще живий лишився.

СТЕПАН [з гострою тугою].

Ой, краще-б я тобі таке казав!

ОКСАНА [підводиться і прихиляє його до себе].

Ні, любий, ти на світі потрібніший,

тобі ще є про що й про кого дбати.

Борцем не вдався ти, та після бою

подоланим подати пільгу зможеш,
як ти не раз давав... На бойовиську
не всі-ж померли, ранених багато...
поможеш їм одужати, то може
колись там... знов зібравшись до бою,
вони тебе згадають добрим словом...
а як і ні—не жалуй, що поміг.

[Сидять який час мовчки, обнявшись].

СТЕПАН [підводиться і подає Оксані руку].

Ходім, я заведу тебе до хати.

Бач, сонце вже навізаході.

ОКСАНА.

Ходім.

[Спіраючись на руку Степанову, іде до будинку.
Не доходячи рундука, спиняється і обертається,
дивлячись на західне сонце, що вже зникає за
обрієм].

Добраніч, сонечко! ідеш на захід...

Ти бачиш Україну—привітай!

27—29. IV. 1910.

- 112—113. Бергзон Ан., Вступ до метафізики.
 114. Франс Анатоль, Комедія про чоловіка, що оженився з немовою, жарт у 2 актах.
 115—120. Барвіляський Олександр, Спомини змогожиття, II.
 121—123. Кобилянська О., Земля I, повість.
 124—126. Кобилянська О., Земля II, повість.
 127—128. Шов Б., Цезар і Клеопатра, драма.
 129. М. Вовчок, Не до пари, Два сини й інші оповід.
 130—134. Маковой О., Заліссе, повість.
 135—139. Ковняський Ол., У гостях добре, дома ліпше, повість.
 141—142. Федькович Ю., Довбуш, трагедія.
 143—144б. Федькович Ю., Оповідання.
 145. Гринюк Лесь, Весняні вечери, новелі.
 146. Українка Леся, Оргія, драматична поема.
 147. Федькович Ю., Так вам треба, фарс.
 148. Федькович Ю., Як козам роги виправляють.
 149—149а. Шевченко Т., Музика, повість.
 150. Кропивницький М., По ревізії, комедія в 1 дії.
 151—151а. Шевченко Т., Артист, повість.
 152—153. Карпенко-Карий, Бурлака, драма.
 154. Бобикевич О., Настоящі, комедія в 1 дії.
 155—156. Шевченко Т., Гайдамаки, поема.
 157. Федькович Ю., Люба—агуба, повість.
 158. Шніцлер, Артур, Дяйтвант Густль, новеля.
 159—160. Левицький-Нечуй Ів., Пропащі, повість.
 161. Кобилянська Ольга, Битва, нарис.
 162. Підмогильний В., В епідемічному бараці, нарис.
 163. Кобилянська Ольга, Природа, новеля.
 164—165. Плятон, Оборона Сократа, переклав В. Кміцикевич.
 166—167. Карпенко-Карий, Житейське море, комедія.
 168—170. Єфремов С., М. Коцюбинський (Літер. характер. укр. письм. III).
 171. Маркс Карл, Наймана праця й капітал.
 172—173. Мирний Панас, Лихі люди, повість.
 174—176. Дорошенко Дм., П. Куліш (Літ. хар. укр. письм. IV).
 177—179. Містраль Фред., Спогади й оповідання.
 180—182. Коцюбинський М., Fata morgana.
 183—184. Костомаров М., Дві руські народности.
 185—187. Бойко В., Марко Вовчок (Літ. хар. укр. письм. V).
 188—189. Ромен Роллян, Вовки, револ. драма.
 190. Коцюбинський М., Дялечка, Поєдинок (оповідання).
 191—192. Коцюбинський М., На віру п'яні оповідання.
 193. Коцюбинський М., П'ятналогник, Помстився, Хо.
 194. Коцюбинський М., Для загального добра, оповід.
 195—196. Коцюбинський М., Пе-коптьор, Посол від чорного дая, Відьма (оповідання).
 197. Коцюбинський М., По-людському і ціпов'яз, оповід.
 198. Коцюбинський М., Дорогою ціною, оповідання.
 199—201. Франс Ан., Злочинство Воннара.
 202—203. Ромен Роллян, Дантон, револ. драма.
 204—205. Дорошенко Дм., Костомаров (Літ. хар. укр. письм. VI).
 206—207. Єфремов С., Карпенко-Карий (Літ. хар. укр. письм. VII).
 208. Мирний П., Серед степів, оповідання.
 209. Мирний П., Лихо давнє й сьогочаснє, повість.
 210—211. Мирний П., Як ведеться — так і живеться.
 212. Васильченко С., Талант, повість.
 213. Коцюбинський М., Коні не Винні.
 214—215. Карпенко-Карий, Сава Чалий, трагедія.

- 216—219. Єремов С., Левицький-Нечуй (Літ. хар. укр. п. VIII).
 220—221. Українка Леся, Лісова пісня, драма.
 222—223. Українка Леся, Кассандра, драма.
 224—225. Українка Леся, Камінний Господарь, драма.
 226. Українка Леся, Адвокат Мартин, драма.
 227. Короленко В., Черкес. Мазарів Сов, оповідання.
 228. Короленко В., Ліс шумить. Химера.
 229—230. Короленко В., Сліпий музика.
 231. Українка Леся, Над морем, оповідання.
 232—233. Українка Леся, Приязнь. Розмова, оповідання.
 234. Українка Леся, Боярня, драма.
 235. Українка Леся, Вавилонський полон. На руїнах, драматичні поеми.
 236. Українка Леся, Йоганна Жінка Хусова, драма.
 237—238. Українка Леся, Жаль, повість.
 239—240. Українка Леся, Блакитна троянда, драма.
 241. Левицький-Нечуй Ів., Дві московки.
 242. Левицький-Нечуй Ів., Гориславська ніч.
 243. Левицький-Нечуй Ів., Баба Параска та баба Палажка.
 244. Левицький-Нечуй Ів., Біда бабі Палажці Солов'їсі.
 245—247. Левицький-Нечуй Ів., Микола Джеря, повість.

